

8. Валиев Г.Х. Социальные аномалии в повседневной жизнедеятельности населения Сибири в 1920-гг.: Автореф. дис... канд. истор. наук. – Новосибирск, 2002.
9. Валиев Г.Х., Исаев В.И. Социальные аномалии в Сибири: историко-криминологический анализ (1920-е гг.). – Новосибирск, 2006.
10. Борисова Л.В. Трудовые отношения в советской России (1918–1924 гг.). – М., 2006.
11. Тяжельникова В.С. Повседневная жизнь московских рабочих в начале 1920-х годов // Россия в XX веке: люди, идеи, власть / Отв. ред. А.К.Соколов, В.М.Козьменко. – М., 2002.
12. Шарапов Ю.П. Первая «оттепель». Нэповская Россия в 1921–1928 гг.: вопросы идеологии и культуры. Размышления историка. – М., 2006.
13. Нэп: экономические, политические и социокультурные аспекты. – М., 2006.
14. Гатауллина И.А. Нэповская повседневность Поволжья: социально-психологический анализ массовой маргинальности в контексте модернизационной перспективы // Там само.
15. Земсков В.Н. Спецпоселенцы в СССР. 1930–1960. – М., 2005.
16. Журавлев С.В. «Маленькие люди» и «большая история»: Иностранцы московского Электростановского завода в советском обществе в 1920–1930-х гг. Монография. – М., 2000; Общество и власть: 1930–е гг. Повествование в документах. – М., 1998; Голос народа. Письма и отклики рядовых советских граждан о событиях 1918–1932 гг. – М., 1997; Иностранцы в Советской России в 1920-е – 1930-е гг.: источники и методы социально-исторического исследования: Автореф. дис... докт. истор. наук. – М., 2000.

Summary

The article is devoted to the problem of the main methodological and theoretical levels of the modern Russian historiography of the „soviet every day history” in 20-th – 30-th of the XX century. On the basis of the analysis of the monographic literature, dissertational works and scientific articles the author allocates characteristic conceptual components of the given direction of a historical science.

Г. Т. Капустян

"НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ГЕНОЦИДУ": СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.

Науковий інтерес до проблем голодомору-геноциду 1932-1933 рр. українського народу жваво дискутується упродовж двох десятиліть як у науковому так і громадському середовищі. У даній статті спробуємо проаналізувати один із аспектів цієї загальної проблеми, а саме: місце етнонаціонального чинника у складовій голоду-геноциду 1932-1933 рр. в Україні.

Загальновідомо, що суспільно-політичні зміни в СРСР кінця 1980-х рр. здійснили істотний прорив у становленні абсолютно революційного світогляду громадян донедавна закритого радянського суспільства. Суттєвий, у зв'язку із суспільно-політичними змінами, доступ фахівців до раніше закритої бази історичних джерел, унеможлилював статичний фон радянської історичної науки. Суспільство потребувало правди, відновлення історичної пам'яті, і в першу чергу, до болючих, заборонених тем: політичні репресії, радянські голодомори. Заговорили свідки, журналісти, публіцисти Нерідко емоції долали здоровий глузд. Складніше було історикам-професіоналам. Кожне слово яких мало бути підтверджене документами.

Генетична національна пам'ять українця підказувала – неспроста коїлась трагедія голоду 1932-1933 рр. саме у середовищі українства. Страх, посяганий в історичній пам'яті народу віковими імперськими амбіціями щодо України з боку царської Росії і комуністичної радянської імперії, не дозволяв багатьом позбавитись пут, які сковували пам'ять, розум, відкинути нав'язане маніпулювання власною свідомістю, навіть, через десятиліття після смерті тирана Сталіна.

У суспільстві з'явилась щілина цілющого потоку свободи, яка, подібно сніговій лавині, захоплювала в круговерт інших. Ми отримали можливість вільно думати, говорити. Саме "отримали"!!! У моєму рідному селі Заруддя, що на Полтавщині, силами земляків, прогресивної громадськості, попри перешкоди збентеженої районної радянської комуністичної влади, 24 квітня 1990 року було відкрито пам'ятну стелу безневинно убитим голодомором 1933 року землякам. На стелі символічна епітафія нині покійного журналіста районної газети "Перемога" Івана Ноценка: "Мученикам 1933-го від нащадків, яким повернуто право на пам'ять"!

Численні історичні дослідження, переважно краєзнавчого характеру констатували голод 1932-1933 рр. як "голодомор-геноцид".

Оговтавшись "нечисленна" російська історіографія почала заперечувати факт голоду-геноциду в Україні, мовляв, "голодували всі" (і в Росії: Поволжжя, ЦЧО, і Кубань, і "на Україні"). В ситуації, яка склалася в стані сучасної російської історіографії на цю проблему, позиція якої визначається загальнополітичним курсом російського політикуму щодо України, важливо, спираючись на статистичні, демографічні дані, рішення вищестоячих тогочасних державних і партійних органів влади щодо хлібних регіонів СРСР (Україна, Кубань, ЦЧО, Поволжжя) дати раціональний аналіз щодо раніше

уже озвучених висновків (для переважної більшості українців і без доводів зрозумілим) про голод-генцид 1933 року в Україні.

Тема голоду 1933 року, починаючи з кінця 1980-х років вивчалась радянською українською історіографією із наростаючою інтенсивністю [1-13 та ін]. Динаміка історичних доказів "голод" – "голодомор" – "геноцид" українського народу знайшла відображення у роботах С. Кульчицького [4; 6; 14], В. Марочка [8; 9] і ін. Дослідження проф. С.Кульчицького "Голод 1932-1933 рр. в Україні як геноцид" – роздуми про суть суспільно-політичних процесів, які настали після розпаду СРСР – "держави-комуни", на зміну якому прийшла не "соціальна держава західно-європейського зразка, а первісний капіталізм". У такій ситуації суспільству складно сприймати на віру від істориків те, що "радянський лад у лєнінсько-сталінський період міг бути побудований лише залізом і кров'ю... Все це ми повинні мати на увазі, коли намагаємось переконати суспільство у тому, що терор голодом був таким же знаряддям "соціалістичного будівництва", як і всі форми терору" [14, с.15]. Учений розмежовує поняття "голод" і "голодомор". "У першій половині 1932 р. в Україні спалахнув голод з десятками тисяч смертельних випадків і навіть з випадками каннібалізму – як наслідок хлібозаготівель з урожаю 1931 р., проте Голодомору не сталося. Голодомор є наслідком цілковитої конфіскації хліба з урожаю 1932 р., після якої відбулося вилучення усіх інших продовольчих запасів. Смертні випадки від Голодомору почалися пізньої осені 1932 року і досягли апогею у червні 1933 р." [14, с.19].

Незважаючи на те, що ХХ з'їзд засудив політичний терор 1937-1938 рр., одначе не було визнано, що терор голодом у 1932-1933 рр. здійснювався партійними комітетами, комсомолом, профспілками, комнезами. "Як можна було визнати те, що Сталіну вдалося використати систему влади, яку всі називали "народовладдя" для знищення народу, тобто геноциду?", - ставить запитання історик [14, с.31].

У 1991 році вийшла монографія С.Кульчицького "Ціна "великого перелому". У книзі узагальнені напрацювання у нових "архівних" умовах. Головна серед них: "Голод і геноцид на селі були запрограмовані наперед" [4, с.302]. Автор здійснив детальний аналіз соціально-економічної політики Кремля, яка привела до економічної кризи, і тим самим було порушено політичну рівновагу. Таким чином історик пояснює чому Сталін застосував терор голодом проти України у період максимальної глибини економічної кризи. "Важкою монографією, - зазначає автор, - була відсутність аналізу національної політики Кремля. Без такого аналізу висновок про геноцид зависав у повітрі" [4, с.39]. Пізніше автор приходить до висновку: "Обґрунтування Голодомору як геноциду вимагає однакової уваги до соціально-економічної й національної політики" [4, с.39].

Проф. Кульчицький у власних доказах голоду-геноциду вказує на специфіку політичного устрою СРСР, як багатонаціональної держави. Політичне керівництво Радянського Союзу прагнуло до того, "щоб Україна перетворилась із країни в республіку – наділену нібито великими конституційними правами, але насправді цілком підпорядковану центру"[4, с.92]. Вигідне європейське розташування національної республіки Україна для керівників СРСР викликало обґрунтовану занепокоєність. "Небезпека сецесії внаслідок заворушень в самій Україні, або кризи в центрі, або появи обх чинників одночасно була цілком реальною. На початку 30-х рр., така криза в центрі і на периферії вже назрівала. Сталін, який діяв на випередження, ліквідував загрозу для своєї влади за допомогою терором голодом, спрямованого проти українського селянства, та індивідуального терору у середовищі української інтелігенції, який розгорнувся майже одночасно" [4, с. 93].

Кремль будував радянську державу саме у такій формі, "щоб справитися з українським визвольним рухом не тільки за допомогою сили, але й демагогією. Та в Кремлі завжди відчували потенціальну небезпеку цієї форми державності...

Терором 1933-го і 1937-го років кремлівські можновладці надовго відсунули небезпеку розпаду Радянського Союзу. Але в добу системної кризи радянського комунізму ця небезпеку не тільки знову проявилася, але й реалізувалася. Сфокусування державного терору сталінської доби на громадянах України або на українцях, які могли б стати громадянами України (мова йде про Кубань), позначилося навіть через багато десятиліть. На переламі 80-90-х рр. ініціаторами спрямованого проти Кремля руху виявилися не українці, а громадяни Російської Федерації, тобто представники державоутворюючої нації" [4, с. 93].

Автор звертається до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (2003 рік), який кваліфікує злочини проти людяності як дії пов'язані із свідомим нападом на цивільне населення (у формі вбивства, винищування, поневолення, депортації, ув'язнення та ін.) Професор Кульчицький приходить до висновку, що "всі ознаки злочину проти людяності простежуються в подіях 1932-1933рр. Зрозуміло, однак, що будь-яка інша кваліфікація терору голодом за наявності поняття геноциду не може нас задовольнити.

Український народ слід сприймати не тільки як етнос, але й як політичну націю, а Україну – не як територію, на якій живуть українці, а як країну. Якщо так підходити до подій 1932-1933 рр. то ми повинні визнати геноцидом терор голодом, застосований проти українців в УСРР і на Кубані під виглядом хлібозаготівель" [4, с. 95].

Як доказ аргументів-доказів геноциду голодом в українців, професор Кульчицький використовує документи, які виходили від керівництва ЦК ВКП(б) та КП(б)У. Перш за все Сталіну необхідно було визначити ворога. Тому природне небажання селян працювати в колгоспах даремно кваліфікувалось як "куркульський саботаж". Небажання місцевих компартійно-радянських працівників вибивати хліб у

голодуючих селян кваліфікувалось як "зрада". Заходи боротьби з такого роду "шкідниками" накреслювала "Директива ЦК КП(б)У секретарям обкомів партії". Ця директива вимагала негайно виключати із партійних лав "зрадників, висилати їх на Північ, ув'язнювати на тривалі терміни, розстрілювати. Цією директивою українське партійне керівництво націлювало місцевих керівників виконувати настанови надзвичайних хлібозаготівельних комісій – Молотова в Україні, Кагановича – на Кубані. "Прийняті до виконання інструкції були продиктовані Сталіним і зводилися до терору голодом", - приходиться до висновку історик. Далі у цьому зв'язку, С. Кульчицький звертається до рішення бюро Північно-Кавказького крайкому ВКП(б) по питанню "Про хід хлібозаготівель і сібви по районах Кубані". В унісон цьому рішенням 10 кубанських районів були занесені на "чорну дошку": протягом короткого терміну звідти було вивезено все зерно і майже все продовольство. 18 листопада під тиском Молотова було прийнято постанову ЦК КП(б)У, 20 листопада РНК УСРР, майже ідентичне за змістом і тотожною назвою "Про заходи до посилення хлібозаготівель". Головним пунктом українських і кубанських постанов було запровадження натуральних штрафів" [4, с.96]. Колгоспам, колгоспникам і одноосібникам, які заборгували хліб державі, накидали додаткові завдання по м'ясозаготівлям у розмірі 15 – місячної норми і по заготівлях картоплі в розмірі річної чи дворічної норми [4, с.96].

Сталін 27 листопада, виступаючи на об'єднаному засіданні ПБ ЦК і президії ЦКК ВКП(б), заявив, що Україна і Кубань приховують зерно у ямах, саботують хлібозаготівлі і загрожують голодом робітничому класу [4, с.96].

Сталінську телеграму від 1 січня 1933 року, надіслану українським керівникам, проф. Кульчицький характеризує її зміст як "увесь Тридцять третій рік" [4, с.97]. Телеграма жорстко попереджувала про необхідність здавати хліб, у противному разі в хід підуть обшуки і з наступною відповідальністю приховувачів хліба, передбаченою постановою ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 року. До того ж у кого не знайдуть хліб, заберуть інші харчі тривалого зберігання. Автор звертає увагу: "забирали не тільки зерно, м'ясо з салом і картоплю, як передбачалося партійно-державними постановами. Забирали буряки, горох, фасолу, пшоно, цибулю, фруктову сушню, і все інше, чим селяни запасалися до наступного урожаю" [4, с.98].

Таким чином, проф. Кульчицький головним чинником у визнанні голоду 1932-1933 рр. в Україні геноцидом вбачає національний аспект. Вище політичне керівництво СРСР прагнуло завдати превентивного удару українцям, попередити можливість здійснити конституційне право виходу із СРСР.

Юрій Брязгунов стверджує, що голодомор зафіксований у місцях компактного проживання українців в РРФСР: "Саме у повітах і волостях Центрального Чорнозем'я, Кубані, де віками проживали потомки українських переселенців, зафіксовані факти масового голоду" [15, с.126]. Досить складною видалась ситуація у південні районах ЦЧО – в Розсошанському, Ольховатському, деяких інших, де компактно проживали потомки українських козаків. Як доказ автор аналізує динаміку хлібозаготівель. Так, в 1932 році Розсошанський район зобов'язали здати 12 850 т зерна, у 1,8 рази більше від попереднього року. В Ольховатському районі підраховували: навіть при умові здачі державі зерна, отриманого колгоспниками на ці мізерні трудовні, - навіть тоді район не зможе знайти ще 3124 тонни обов'язкових поставок [15, с.129]. Автор посиляється на роботу проф. Загоровського, який наголошує, що в 1933 році особливо постраждали південно-західні райони ЦЧО, де проживали етнічні українці [16, с.36].

Дослідники В.Сергійчук і Г.Єфіменко науково обґрунтовують людиноненавистницькі плани і дії більшовицької влади на українських землях, яка прагнула побороти так званий "ухил до українського націоналізму" про це Сталін говорив на XVII з'їзді ВКП(б) [17, с.36; 18, с.29-30]. На Кубані мешкало 90% українців, в Курській і Воронежській землях – 60% [15, с.136]. Г.Єфіменко стверджує, що саме у цих районах проживали заможні селяни-українці, які з недовірою ставились до радянської колективізації. Нерідко її саботували [18, с.29-30].

Відомо, що 15 грудня 1932 р. виходить директива ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про припинення українізації. Г.Єфіменко звертає увагу на зміст іншої постанови ЦК ВКП(б) від 14 грудня "Про заготівлі на Україні, Північному Кавказі, Західній області", яка, зокрема зазначала: "Легковажна, що не виходила із культурних інтересів населення, небільшовицька "українізація" майже половини районів Північного Кавказу при повній відсутності контролю за українізацією школи і друку з боку крайових органів, дала легальну форму ворогам радянської влади, для організації опору..." [18, с.130-131]. Дослідник вважає, що політику коренізації в УСРР різко зупинити було неможливо головне через міжнародний резонанс, тоді як за межами адміністративних кордонів України припинити її було значно зручніше. Для влади колективізація була головною метою. Для її здійснення більшовикам потрібна була підтримка національнозорієнтованих прихильників у боротьбі з селянством, значну частка серед них була українською. Після голодомору селянство не складало небезпеки тоталітарному режиму і перестало чинити опір радянській системі. Г.Єфіменко відстоює однозначну спрямованість постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 грудня 1932 р, де прямо говорилось, що неправильне здійснення українізації, що і стало причиною незадовільного проведення хлібозаготівель Автор схильний вбачати, у діях вищого політичного керівництва країни стосовно українців Північного Кавказу і інших регіонів компактного проживання українців політику етногеноциду [18, с.20, 22, 24-26].

Таким чином, етноцид був спрямований проти більш динамічної, трудолюбивої, інтелектуально розважливої, а значить більш конкурентноздатної і заможної нації, цивілізованість якої загрожувала "аморальному" і "варварському", пізніше визначеному як "єдиній спільноті – радянський народ" [15, с.138].

Джерела та література

1. Кульчицький С.В. Демографічні наслідки голоду 1933 р. на Україні // Інформ. бюл. Ін-ту історії АН УРСР. – Вип. 1.
2. Кульчицький С.В. До оцінки становища у сільському господарстві УРСР у 1931-1933 рр. // Український історичний журнал. – 1988. – № 3.
3. Кульчицький С.В. 1933: Трагедія голоду. – К., 1989.
4. Кульчицький С.В. Ціна "великого перелому". – К., 1991.
5. Кульчицький С.В. Причини голодомору. (Аналіз політики тоталітарного режиму щодо України в 1932-1933 рр.) // Український світ. – 1993. – № 3-12.
6. Кульчицький С.В. Демографічні наслідки голоду-геноциду 1933 р. в Україні // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип. 7: спец. – К., 2003.
7. Марочко В.І., Шаталіна Є.П. Голод на Україні (1931-1933 рр.) // Український історичний журнал. – 1989. – № 7-9, 11, 12; 1990. – №1.
8. Марочко В.І. Голодомор в Україні: причини і наслідки. Конспект лекцій. – К., 1994.
9. Марочко В., Чирко Б. Національні виміри голодомору в Україні 1932-1933 рр. // Відродження. – 1992. – № 8.
10. Пиріг Р.Я. Колективізація і голод в Україні (1929-1933рр.) // Український історичний журнал. – 1993. – № 7-8.
11. Голодомор 1932-1933 років на Кременчуччині: Мат-ли наук. конференції. – Кременчук, 1993.
12. Голодомор 1932-1933 рр. в Україні: причини і наслідки. Міжнародна наукова конференція, Київ, 9-10 вересня 1993 р.: Матеріали / НАН України, Інститут історії України / С. Кульчицький (відп. ред.). – К., 1995.
13. Голодомор як засіб політичного терору: Мат-ли науково-практичної конференції, Вінниця, 29 листопада 2002 р., 26 листопада 2003 року / С.Д.Гальчак (голова ред. кол.) – Вінниця, 2004.
14. С.В.Кульчицький. Голод 1932-1933 рр. в Україні як геноцид. – К., 2005.
15. Юрій Брязгунов. Голод 1930-х років у Центральному Чорнозем'ї та на Кубані: антиукраїнське спрямування // Три голодомори в Україні в XX ст.: погляд із сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції 2.XI.2002 року. – К., 2003.
16. Загоревский П. Социально-экономические последствия голода в Центральном Черноземьи в первой половине 1930-х годов. – Воронеж, 1998.
17. Сергійчук В. "Українізація" Росії. Політичне ошуканство українців більшовицькою владою в 1923-1932 роках. // Три голодомори в Україні в XX ст.: погляд із сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції 2.XI.2002 року. – К., 2003.
18. Єфіменко Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо Радянської України (1932-1938). – Київ, 2001.

Summary

In the article the historiography of national aspect of the problem Ukrainian famine of 1932-1933.

Н. В. Сугацька

ДО ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРОБЛЕМИ ГОЛОКОСТУ ТА ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ЦЬОГО ЯВИЩА

Події Голокосту є однією з найтрагічніших сторінок вітчизняної та світової історії. Об'єктивне дослідження цих подій має загальнолюдське значення, бо через них найбільш виразно виявляється людиноненависницька сутність нацизму та расизму як найганебніших явищ у людській історії. Повноцінне знання реальних подій Катастрофи та усвідомлення її трагічних наслідків мають слугувати попередженням та стимулом для унеможливлення відродження цих явищ як для сучасників, так і для майбутніх поколінь.

Таким чином, проблема Голокосту сьогодні посідає значне місце у наукових дослідженнях. Дану проблему висвітлюють у своїх роботах як зарубіжні, так і вітчизняні науковці: Альтман І., Арад І., Йоффе Е., Розенблат Є., Круглов О., Подольський А., Єлисаветський С., Орлянський С., Левітас Ф., Хонігсман Я. Незважаючи на те, що наукове дослідження даної теми у світовій історичній науці триває вже більше ніж півстоліття, актуальним та дискусійним залишається питання про дефініції – термінологічну базу, пов'язану з цим явищем. Адже й сьогодні у представників різних наук, та й у